

*ΤΟ ΦΟΝΤΟ, ΤΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΤΡΕΧΟΥΣΑΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑΣ
ΚΡΙΣΗΣ ΚΑΙ Η ΜΕΤΑΒΑΣΗ ΣΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΚΡΙΣΗ*

Καθηγητής Mihaly Simai

Μέλος της Ουγγρικής Ακαδημίας Επιστημών

Βραχυπρόθεσμες και μακροπρόθεσμες προοπτικές, πρακτικές και θεωρητικές προσεγγίσεις και πρώτα από όλα ένα μεγάλο βαθμό υποθετικές θεωρίες χαρακτηρίζουν τις συζητήσεις για την πρώτη παγκόσμια χρηματοπιστωτική και οικονομική κρίση του 21^{ου} αιώνα. Πολλοί κοινωνικοί επιστήμονες έθεσαν το ερώτημα: Υπάρχουν αρκετές παγκόσμιες κρίσεις και αν ναι, υπήρχε αλληλεπίδραση μεταξύ αυτών και της χρηματοπιστωτικής και οικονομικής κρίσης¹; Πώς θα μπορούσε να χαρακτηριστεί η κρίση: κυκλική, διαρθρωτική, συστημική ή ενσωμάτωση και των τριών χαρακτηριστικών; Έχει τελειώσει η κρίση και θα έχει μια μόνιμη αρνητική επίδραση στο παγκόσμιο σύστημα; Έχει τελειώσει η εποχή της παγκοσμιοποίησης και του <<νεοφιλελευθερισμού>>; Πώς θα είναι ή θα πρέπει να υπάρχει ένας <<μετά-νεοφιλελεύθερος>> κόσμος; Αυτά περιλαμβάνουν μόνο μια σύντομη λίστα των θεμάτων στις πολύ πλούσιες και ποικίλες παγκόσμιες συζητήσεις.

Πάντα υπήρχαν, φυσικά, διαφορετικές προσεγγίσεις για την κρίση, που αναπτύχθηκαν από τις διάφορες σχολές σκέψεις σχετικά με τους ορισμούς, τις αιτίες, τα αποτελέσματα και το ρόλο των βασικών παραγόντων. Οι οπαδοί κάποιας σχολής σκέψης στις κοινωνικές επιστήμες, που δε θα αναφερθούν, είναι παραδοσιακά πιο έτοιμοι να τύχουν έστω και μια μικρότερη ανατάραξη σε ένα σύστημα κρίσης από τους άλλους.^{2 3}

Πολλοί μαθητές του καπιταλιστικού συστήματος, ο παγκόσμιος χαρακτήρας του οποίου έχει αποκατασταθεί ως συνέπεια της κατάρρευσης των σοσιαλιστικών καθεστώτων, και όχι μόνο οι ή οι νέο-Μαρξιστές θεωρούν την παρούσα φάση ως κρίση του νεοφιλελεύθερου καπιταλισμού. Ένα ενδιαφέρον άρθρο, που δημοσιεύτηκε <<Διάλογο Ανάπτυξης>>, περιλαμβάνει πέντε τομείς που συνδέονται μεταξύ τους κάτω από την ομπρέλα της κρίσης: η κρίση της υπερσυσσώρευσης, η οικολογική κρίση, η κρίση ένταξης, η κρίση της δημοκρατίας και η κρίση της ασφάλειας.^{4 5}

¹ Πάρε για παράδειγμα το ετήσιο Παγκόσμιο συνέδριο Οικονομικής Ανάπτυξης (Στοκχόλμη, από 31 Μαΐου – 2 Ιουνίου 2010). Πολλοί συμμετέχοντες αναφέρθηκαν σε μια τριπλή κρίση, η χρηματοπιστωτική και οικονομική κρίση, η πρόκληση της κλιματικής αλλαγής και της συνεχιζόμενης ανησυχίας για τον πληθωρισμό στις παγκόσμιες τιμές των τροφίμων. Έχει αναφερθεί ότι η αλληλεπίδραση των τριών κρίσεων υπονόμωσε την ευημερία των σημερινών και των μελλοντικών γενεών και την πρόοδο όσον αφορά τη μείωση της φτώχειας και τη συνάντηση των Αναπτυξιακών Στόχων της Χιλιετίας (ΑΣΧ). (Η ανέκδοτη εργασία του Tony Addison και Wim Naude << Απαντώντας στην τριπλή κρίση: Επιχειρηματικότητα, Καινοτομία και Διαρθρωτικές Αλλαγές >>).

² Αυτό δεν είναι το κατάλληλο μέρος για να συζητηθεί η ιδέα της <<κρίσης>>. Ακόμα είναι απαραίτητο να αποσαφηνιστούν ορισμένες πτυχές της χρήσης ή της κατάχρησής της. Στην ελληνική ιστορική γραφή έχει χρησιμοποιηθεί στη νομική, την ιατρική, τη ρητορική ορολογία ως το σημείο καμπής σε μια απόφαση ή ένα επιχείρημα. Κοινωνική επανεμφάνισή της με αναφορά σε γεγονότα περιόδους ή διαδικασίες χρονολογείται από τα τέλη του δεκάτου ογδόου αιώνα ως κρίσιμα επεισόδια σε ένα σύστημα, που δείχνει τις διαρθρωτικές δυσλειτουργίες στην κοινωνία και στην οικονομία. Μέσω της πολιτικής διαδικασίας και των μέσων μαζικής ενημέρωσης η ιδέα αυτή ήταν σημαντική στο λεξιλόγιο της πολιτικής κουλτούρας του 20ου αιώνα ως ένα ευρύ και επεκτεινόμενο σύνθημα – μια εναλλακτική λύση για τις περισσότερο συγκεκριμένες ιδέες που χαρακτηρίζουν σημαντικές διαταραχές σε διαφορετικά συστήματα. Η διαχείριση των κρίσεων είχε γίνει ένα έργο, που αναπτύχθηκε όχι μόνο από την πολιτική επιστήμη, αλλά και από άλλους κλάδους.

³ Πιθανώς από τη συζήτηση για το βιβλίο του Erlich << Ο Πληθυσμός βόμβα>>, η γνωστή έκθεση της Λέσχης της Ρώμης και η πρώτη ενέργεια και η επισιτιστική κρίση στη δεκαετία του 1970, η έννοια της συστημικής αλληλεξάρτησης των διαφόρων κρίσεων και η έννοια μιας εποχής μέγα κρίσης τέθηκε σε παγκόσμιο διάλογο και μια σειρά από μελέτες, που έχουν γραφτεί. Διαφορετικά μοντέλα υπολογιστώ ν διευκολύνουν την ποσοτικοποίηση των διασυνδέσεων μεταξύ των διάφορων περιοχών, για τις οποίες επαρκή στοιχεία είχαν γίνει διαθέσιμα.

⁴ Brie, Michael: Τρόποι εξόδου από την κρίση του νεοφιλελευθερισμού. *Διάλογος Ανάπτυξης*. No.51, Ιανουάριος 2001, σελ. 15-31 Ουψάλα, Σουηδία.

Εκείνοι, οι οποίοι μιλούν για την κρίση της παγκοσμιοποίησης ή της πολυμερούς προσέγγισης αποτελούν επίσης μια σημαντική ομάδα. Ένας γνωστός Αμερικάνος δημοσιογράφος-αναλυτής, Fared Zachariah προτείνει, για παράδειγμα, την ακόλουθη ιδέα. << Γενικότερα, η θεμελιώδης κρίση που αντιμετωπίζουμε είναι της ίδιας της παγκοσμιοποίησης. Έχουμε παγκοσμιοποιήσει τις οικονομίες των εθνών. Το εμπόριο, τα ταξίδια και ο τουρισμός φέρνει τους ανθρώπους κοντά. Η τεχνολογία έχει δημιουργήσει παγκόσμιες αλυσίδες εφοδιασμού, εταιρειών και πελατών. Αλλά η πολιτική μας παραμένει αποφασιστικά σε εθνικό επίπεδο. Αυτή η ένταση βρίσκεται στο επίκεντρο των πολλών ατυχημάτων αυτής της εποχής – μια αντιστοιχία μεταξύ διασυνδεδεμένων οικονομιών που παράγουν τα παγκόσμια προβλήματα, αλλά όχι ταιριαστής πολιτικής διαδικασίας που μπορεί να επηρεάσει παγκόσμιες λύσεις. Χωρίς καλύτερο διεθνή συντονισμό, θα υπάρξουν περισσότερες συγκρούσεις και τελικά μπορεί να υπάρξει υποχώρηση από την παγκοσμιοποίηση προς την ασφάλεια – και την αρχή ανάπτυξης –των προστατευμένων εθνικών οικονομιών>>.⁶

Υπάρχει μια μικρή αμφιβολία, ωστόσο, ότι η οικονομική ύφεση, η οποία ξεκίνησε το 2007, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως η πιο σοβαρή παγκόσμια οικονομική κρίση μετά τη Μεγάλη Ύφεση της δεκαετίας του 1930 με τις μακροπρόθεσμες και σε ορισμένες περιοχές καταστρεπτικές συνέπειες. Είχε ξεκινήσει ως χρηματοπιστωτική κρίση και εξαπλώθηκε γρήγορα πρώτα σε ολόκληρο το χρηματοπιστωτικό σύστημα και στη συνέχεια στο υπόλοιπο των οικονομιών. Εδώ θέλω να τονίσω ότι ακόμα και μία συστημική κρίση δεν συνεπάγεται την κατάρρευση ενός συστήματος, αλλά είναι μια σημαντική διαταραχή ή αναταραχή εμπόδιο ή παρακαλύει σοβαρά τη λειτουργία της. Μπορεί να είναι όμως κορυφαίος στην κατάρρευση του συγκεκριμένου συστήματος με σοβαρές και συχνά απρόβλεπτες παγκόσμιες πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές συνέπειες. Ακόμα και αν η παγκόσμια οικονομία σιγά-σιγά και άνισα εισέρχεται σε μια εποχή μετά την κρίση, που χαρακτηρίζεται από αργή ανάπτυξη των αγορών, ανεργία και ασταθείς αγορές, σε αυτό το έγγραφο θα πρέπει να ξεκινήσει μια συζήτηση σχετικά με το παγκόσμιο περιβάλλον και μερικά από τα κύρια χαρακτηριστικά της κρίσης.

Στο παγκόσμιο περιβάλλον της τρέχουσας κρίσης

Πέντε χρόνια πριν ο Γενικός Γραμματέας του ΟΗΕ Κόφι Ανάν έκανε μια σημαντική δήλωση στην έκθεσή του προς τη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ σχετικά με την κατάσταση του κόσμου, περπατώντας σε ένα σταυροδρόμι. Υπάρχουν περίοδοι στην ιστορία όπου η ανθρωπότητα βρίσκεται σε ένα σταυροδρόμι, όταν οι διαδρομές που ακολουθούνται επηρεάζουν μεγάλο αριθμό ανθρώπων με θεμελιώδεις τρόπους για εκατοντάδες χρόνια. Είμαστε σε μια από τις περιόδους αυτές τώρα, καθώς οι αποφάσεις που κάνουμε κατά τις επόμενες δεκαετίες σε σημαντικά ζητήματα, όπως το παγκόσμιο περιβάλλον, οι προκλήσεις του πληθυσμού, σχετικά με τη διάδοση των πυρηνικών όπλων και πολλές άλλες παγκόσμιες προκλήσεις, θα επηρεάσουν τις ζωές δισεκατομμυρίων ανθρώπων σε όλο τον κόσμο για αμέτρητες γενιές. Αυτό οφείλεται στις περισσότερες ή λιγότερες πρωτοφανείς αλλαγές.

Σε ένα από τα βιβλία μου, χαρακτήρισα τις τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα και τις πρώτες δεκαετίες του 21^{ου} αιώνα⁷ ως την εποχή των πολλαπλών παγκόσμιων μετασχηματισμών, με πολλές αρνητικές συνέπειες, αλλά και μερικές φορές με σημαντικές νέες ευκαιρίες για ορισμένους φορείς του παγκόσμιου συστήματος. Στην προσέγγισή μου, έχω επιστήσει την θεωρητική και πρακτική έμπνευση από τον Karl Polany << Ο Μεγάλος Μετασχηματισμός >>. Μερικά από αυτά, όπως ο δημογραφικός μετασχηματισμός, η υπέρ-αστικοποίηση, οι αλλαγές στην παγκόσμια δομή της εξουσίας, οι συνέπειες της παγκόσμιας οικολογικής κρίσης, έχουν ρίζες στην κληρονομιά του 20^{ου} αιώνα⁸. Οι παγκόσμιες συνέπειες του

⁵ Soros, George: Η κρίση του Παγκόσμιου Καπιταλισμού. Νέα Υόρκη, *Public Affairs*, 1998, σελ.176

⁶ *Newsweek*, 22 Ιουνίου, 2009.

⁷ Mihaly Simai: *Η Εποχή των Παγκόσμιων μετασχηματισμών: οι Ανθρώπινες Διαστάσεις*. Βουδαπέστη, Ακαδημία, 2000

⁸ Ο 20^{ος} αιώνας υπήρξε πράγματι μια από τις πιο αμφιλεγόμενες εποχές της ανθρώπινης ιστορίας. Ήταν η εποχή του εθνικισμού και του διεθνισμού υπό διαφορετικές σημαίες και ιδεολογίες με ειρηνικά ή βίαια μέσα. Ήταν ο αιώνας της αποικιοποίησης, η διάλυση των μεγάλων αυτοκρατοριών. Ο αιώνας έχει συμπεριλάβει κάποιες από τις χειρότερες δικτατορίες της ανθρώπινης ιστορίας και την άνευ προηγουμένου διεύρυνση της ελευθερίας και δημοκρατίας. Επαναστάσεις και αντεπαναστάσεις, παγκόσμιοι πόλεμοι, πόλεμοι για την εθνική απελευθέρωση, θρησκευτικές, ταξικές, ιδεολογικές και εθνοτικές συγκρούσεις άνοιξαν τον ανώμαλο δρόμο προς την τρίτη χιλιετία. Η κοινωνία των πολιτών, οι καλοθελητές που κηρύττουν για ανθρώπινη αλληλεγγύη, οι στενόμυαλοι, δογματικοί και βίαιοι φονταμενταλιστές, κινήματα που χαρακτηρίστηκαν τρομοκράτες και αργότερα έγιναν επικεφαλής των νέων τους χωρών, οι πολιτικοί ηγέτες οι οποίοι ήταν υπεύθυνοι για τη μαζική δολοφονία των εκατομμυρίων και εξακολουθούν να θεωρούνται ως ήρωες από ορισμένες ομάδες, παγκόσμιοι οργανισμοί εγκληματιών και πολλές άλλες παράξενες, βίαιες ή μη βίαιες ομάδες ήταν μεταξύ των βασικών φορέων του. Ενενήντα τοις εκατό των λογίων που έζησαν και

αναδυόμενου νέου παγκόσμιου συστήματος του καπιταλισμού στη διαδικασία της παγκοσμιοποίησης, στο ρόλο των κρατών στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη και στις διάφορες περιοχές του κόσμου μπορεί να είναι πιο εμφανής στις τελευταίες δεκαετίες του 21^{ου} αιώνα. Η σύμπτωση των σημαντικών αλλαγών μέσα σε μια δεδομένη εποχή, είναι σπάνιο στην ανθρώπινη ιστορία. Οι διάφορες μεταμορφώσεις, οι εξελισσόμενοι νέοι παράγοντες και δυνάμεις που οδήγησαν σε έναν ήδη πολύπλοκο, ποικιλόμορφο και παραχώδη κόσμο του 21^{ου} αιώνα. Αυτά επίσης εξηγούν γιατί οι συνέπειες της κρίσης, συμπεριλαμβανομένης ειδικά της τρέχουσας, έχουν πιθανώς αρκετές διαφορές όχι μόνο ανάμεσα στο Βορρά και το Νότο, αλλά ανάμεσα και στις ατομικά ανεπτυγμένες και στις αναπτυσσόμενες χώρες.

Οι διάφορες κρίσεις έχουν συχνά θεωρηθεί ως ορόσημα ή σημεία καμπής στην ιστορική σήμανση ορισμένων <<καταλήξεων>>: το τέλος της ιστορίας, το τέλος της γεωγραφίας και του έθνους-κράτους. Σε σχέση με την τρέχουσα κρίση, έχει γίνει της μόδας ξαφνικά να προβλέπει το <<τέλος της παγκοσμιοποίησης>>, το τέλος του νεοφιλελευθερισμού ή ακόμα και το τέλος του καπιταλισμού. Πολλοί στον ακαδημαϊκό κόσμο απορρίπτουν τους νεοφιλελεύθερους προφήτες υπέρ του Schumpeter και Keynes, ακόμα και του Μαρξ, σε μια προσπάθεια να αναζητήσουν το μέλλον του καπιταλιστικού συστήματος.

Στην κρίση του Καπιταλισμού

Αυτό το έγγραφο δεν είναι ένα μέρος για θεωρητική συζήτηση για την πραγματικότητα των <<τελειωμένων>> εννοιών. Κατά την άποψή μου, ο Καπιταλισμός της μετά-Ψυχροπολεμικής εποχής, η αποκατάσταση της παγκόσμιας κυριαρχίας του, είναι μόνο η αρχή ενός νέου καπιταλιστικού συστήματος του 21^{ου} αιώνα. Η <<Παγκόσμια Οικονομία>>, η οποία είναι στην πραγματικότητα η οικονομική βάση του παγκόσμιου καπιταλιστικού συστήματος και η κύρια περιοχή της παγκοσμιοποίησης είναι μεγαλύτερη από ποτέ πριν στην ανθρώπινη ιστορία, όπως αυτή αντικατοπτρίζεται στο μέγεθος του παγκόσμιου προϊόντος, στο συσσωρευμένο κεφάλαιο που υπάρχει και λειτουργεί σε διάφορες μορφές, στον όγκο της παγκόσμιας κατανάλωσης. Οι σημαντικότεροι μη κρατικοί φορείς στο σύστημα, η διακρατική εταιρεία κατέχει δεσπόζουσα ρόλο σχεδόν σε όλους τους τομείς της παγκόσμιας οικονομίας.

Κάποιοι συγγραφείς, ακόμα και από αυτούς που δεν ανήκουν στην κατηγορία των επικριτών του συστήματος, σκέφτονται τη δεδομένη εποχή σε ένα ευρύτερο νόημα, ως την κρίση του παγκόσμιου καπιταλισμού. Ο George Soros σε ένα από τα βιβλία του, που εκδόθηκε πολύ πριν την ισχύουσα κρίση, έγραψε για την κρίση του παγκόσμιου καπιταλισμού. Με τον όρο <<παγκόσμιο καπιταλιστικό σύστημα>> ο Soros δεν εννοούσε τον καπιταλισμό ως ένα παγκόσμιο σύστημα παραγωγής με στόχο το κέρδος, αλλά την πιο περιορισμένη έννοια των σύγχρονων παγκοσμίων χρηματοπιστωτικών διακανονισμών που επιτρέπουν την περισσότερη ή λιγότερη διακίνηση κεφαλαίου σε ολόκληρο τον κόσμο, στον οποίο οι αναλογίες κέρδους, οι συναλλαγματικές αναλογίες και οι τιμές μετοχών σε διάφορες χώρες είναι στενά συσχετιζόμενες και οι παγκόσμιες χρηματοπιστωτικές αγορές καταβάλλουν τεράστια επιρροή στις οικονομικές προϋποθέσεις. Είναι αυτοί οι διακανονισμοί – αυτή η μόνη παγκόσμια χρηματοπιστωτική αγορά – που αυτός λέει ότι βρίσκεται σε κίνδυνο υποβάθμισης: το οποίο, βέβαια, δε θα είναι ακριβώς το ίδιο με την κατανάλωση του καπιταλισμού. << Για να το θέσουμε αδρά, η επιλογή που αντιμετωπίζουμε είναι είτε να ρυθμίσουμε τις παγκόσμιες χρηματοπιστωτικές αγορές διεθνώς είτε να το αφήσουμε σε κάθε ατομικό κράτος να προστατέψει τα δικά του συμφέροντα όσο καλύτερα μπορεί. Ο τελικός αγώνας θα οδηγήσει σίγουρα στην καταστροφή του γιγάντιου κυκλικού συστήματος, δηλαδή του παγκόσμιου καπιταλισμού>>.

Ο Soros δεν ανέφερε στα γραπτά του ότι το << αναστηλωμένο παγκόσμιο καπιταλιστικό σύστημα του 21^{ου} αιώνα, το σύστημα διαφέρει σε πολλές απόψεις από τον καπιταλισμό, του οποίου το καθολικό χαρακτηριστικό έχει σπάσει από το 1917. Πρώτα από όλα, είναι ένα δυναμικό, ιεραρχικό, πολυπολικό σύστημα. Στην κορυφή της ιεραρχίας βρίσκονται ακόμη τα Ηνωμένα Έθνη, η μόνη πολυδιάστατη δύναμη. Αυτά τα έθνη, των οποίων η δύναμη βασίζεται σε αρκετούς παράγοντες, όπως η μεγάλη και ανεπτυγμένη οικονομία, ο δυνατός στρατός, η επιρροή στην παγκόσμια πολιτική και διπλωματία και η σφαίρα επαρκών πληροφοριών, απαιτούν μετρήσιμα πλεονεκτήματα. Το σύστημα, όμως, είναι πολύ πιο διαφορετικό από ότι ήταν τον 19^ο και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Δεν είναι ο καπιταλισμός των <<περιφερειακών αυτοκρατοριών>>. Σύμφωνα με κάποιους αναλυτές, υπάρχουν οικονομικές αυτοκρατορίες, αλλά ακόμη και αυτοί που χρησιμοποιούν αυτόν τον όρο αναγνωρίζουν, ότι οι ρόλοι του είναι αρκετά διαφορετικοί από

εργάστηκαν στην ανθρώπινη ιστορία διαμόρφωναν και ανέπτυσαν την ταχεία πρόοδο της επιστήμης και της τεχνολογίας, που ενσωματώνονται σε νέα προϊόντα, διαδικασίες, καταναλωτικά αγαθά και τρομερά οπικά συστήματα. Η ριζική βελτίωση της ποιότητας της ζωής πολλών εκατομμυρίων, η μαζική φτώχεια και εξαθλίωση, οι προσδοκίες, η απογοήτευση και η απελπισία δισεκατομμυρίων είναι όλα μέλη της αμφιλεγόμενης κληρονομιάς του αιώνα που αφήσαμε πίσω μας.

αυτούς των πολιτικών αυτοκρατοριών. Μπορεί, βέβαια, να υπάρχουν κίνδυνοι, που τα μικρό-κράτη εκτιθέμενα στο έλεος των παγκόσμιων οικονομικών δυνάμεων μπορούν εύκολα να γίνουν πελατειακά κράτη. Όσο για τη λειτουργία του συστήματος πιστεύω ότι η ίδια η αξιολόγηση του καπιταλισμού, μετά την κατάρυση των σοσιαλιστικών καθεστώτων, έχει αναφερθεί από τον Ιωάννη Παύλο ΙΙ στην Εγκύκλιο επιστολή του << Εκατό Χρόνια >> το 1991⁹. Είναι μια πιο σημαντική προειδοποίηση από ότι ήταν στις αρχές του 1990:

<<... μπορεί ίσως να ειπωθεί ότι, μετά την αποτυχία του Κομμουνισμού, ο Καπιταλισμός είναι το νικητήριο κοινωνικό σύστημα και ότι ο καπιταλισμός πρέπει να είναι ο στόχος των χωρών που σήμερα καταβάλλουν προσπάθειες για ανοικοδόμηση της οικονομίας και κοινωνίας τους. Είναι αυτό το μοντέλο που θα έπρεπε να προταθεί στις χώρες του Τρίτου Κόσμου, που ψάχνουν για την πορεία προς την πραγματική οικονομική και πολιτική πρόοδο. Η απάντηση είναι προφανώς περίπλοκη. Αν από το <<καπιταλισμός>> εννοείται ένα οικονομικό σύστημα το οποίο αναγνωρίζει το θεμελιώδες και θετικό ρόλο των επιχειρήσεων, την αγορά, την ατομική ιδιοκτησία και τη συνακόλουθη ευθύνη για τα μέσα παραγωγής, καθώς και η δωρεάν ανθρώπινη δημιουργικότητα στον οικονομικό τομέα, τότε η απάντηση είναι σίγουρα καταφατική, αν και θα ήταν μάλλον πιο πρόπον να μιλάμε για μια <<οικονομία των επιχειρήσεων>>, <<οικονομία της αγοράς>> ή απλά <<ελεύθερη οικονομία>>. Αλλά αν το <<καπιταλισμός>> σημαίνει ένα σύστημα, στο οποίο η ελευθερία στον οικονομικό τομέα δεν περιορίζεται μέσα σε ένα ισχυρό νομικό πλαίσιο... τότε η απάντηση είναι σίγουρα αρνητική>>.

Και συνέχισε:

<< Η σοσιαλιστική λύση έχει αποτύχει, αλλά οι πραγματικότητες και της περιθωριοποίησης και εκμετάλλευσης παραμένουν στον κόσμο, ιδιαίτερα στον Τρίτο Κόσμο, όπως και η πραγματικότητα της ανθρώπινης αλλοτρίωσης ειδικά στις πιο προηγμένες χώρες... Πράγματι υπάρχει ο κίνδυνος ότι μια ριζοσπαστική καπιταλιστική ιδεολογία θα μπορούσε να εξαπλωθεί, η οποία αρνείται ακόμα και να εξετάσει αυτά τα προβλήματα, στην εκ των προτέρων πίστη ότι κάθε προσπάθεια για την επίλυση τους είναι καταδικασμένη σε αποτυχία, και η οποία αναθέτει στα τυφλά τη λύση τους στην ελεύθερη ανάπτυξη των δυνάμεων της αγοράς>>.

Οι τρόποι με τους οποίους τα διάφορα μοντέλα του καπιταλισμού συνέβαλλαν στην οικονομική ανάπτυξη, αυξάνοντας την ανισότητα και την αστάθεια εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό στους ειδικούς παράγοντες κάθε χώρας. Το αμερικανικό σύστημα, όπου η διεθνής κρίση ξέσπασε, έχει χαρακτηριστεί ως μια οργανωμένη φιλελεύθερη ελεύθερη αγορά. Ενώ καταρχήν, οι περισσότεροι από τους απαραίτητους οικονομικούς κανονισμούς ήταν <<διαθέσιμοι>>, στην πράξη δεν έχουν εφαρμοστεί. Το άλλο μοντέλο του καπιταλισμού, οι διάφορες συνθέσεις και τα απομεινάρια του κράτους πρόνοιας στην Ευρώπη με σχετικά υψηλό επίπεδο των κοινωνικών δαπανών και βαθειά ενταγμένη μέσα και με την παγκόσμια οικονομία και ιδιαίτερα με τις Ηνωμένες Πολιτείες, μέσω των παγκόσμιων χρηματοπιστωτικών ομίλων ετερογενών δραστηριοτήτων και οι διακρατικές εταιρείες, έχουν πληγεί ιδιαίτερα από την κρίση. Το εταιρικό μοντέλο στην Ιαπωνία και σε άλλες ασιατικές χώρες έχει αποδειχθεί ευάλωτο και λόγω της εξάρτησής τους στις παγκόσμιες αγορές. Οι συνέπειες της κρίσης για τα διάφορα συστημικά υβρίδια στον αναπτυσσόμενο κόσμο στις πρώην σοσιαλιστικές χώρες, εξαρτάται από τον χαρακτήρα της αλληλοσύνδεσης με τον ανεπτυγμένο κόσμο, τον όγκο των αποθεμάτων τους και τις δυνατότητες της κυβέρνησης να προστατέψει την οικονομία τους ή να εφαρμόσει εγχώρια τονωτικά μέτρα. Ορισμένες χώρες στην ομάδα αυτή θα μπορούσαν να διαχειριστούν καλύτερα τις οικονομικές συνέπειες της κρίσης, κυρίως επειδή είχαν σημαντικά αποθέματα και το χρηματοπιστωτικό τους σύστημα δεν έχει φορτωθεί με κακές ασφάλειες.

Τα πρότυπα και τα αποτελέσματα

Στην αρχή της, η τρέχουσα κρίση ορθώς θεωρούνταν ως μια τραπεζική, πιστωτική ή οικονομική κρίση από τους περισσότερους εμπειρογνώμονες. Οι χρηματοοικονομικές και τραπεζικές κρίσεις έχουν μια μακρά ιστορία, η οποία είναι τόσο παλιά όσο και η ύπαρξη του ίδιου του χρηματοπιστωτικού τομέα. Ενώ όλες οι αγορές είναι ατελείς και υπόκεινται σε αποτυχία, οι χρηματοοικονομικές αγορές είναι πιο επιρρεπείς από τις άλλες να αποτυγχάνουν, επειδή έχουν μολυνθεί με τρεις ιδιαίτερες ελλείψεις: της ασύμμετρης πληροφόρησης, της αγγελίας συμπεριφοράς και των αυτοεκπληρωτικών πανικών. Ασταθείς χρηματοοικονομικές ροές συχνά οδηγούν σε ένα από τα τρία είδη κρίσεων: *Τη Δημοσιονομική κρίση*. Η κυβέρνηση χάνει απότομα τη δυνατότητα να κυλήσει πάνω από το εξωτερικό χρέος και να προσελκύσει νέα εξωτερικά δάνεια, ενδεχομένως αναγκάζοντας την κυβέρνηση σε αναδιάρθρωση ή αθέτηση των

⁹ Ιωάννης Παύλος ΙΙ (1991). Από την Εκατοστή Επέτειο της Εκατονταετηρίδας της Αλλαγής, Εγκύκλιος Επιστολή. Καθολικό Συνέδριο Ηνωμένων Πολιτειών, Ουάσινγκτον. Δημοσίευση Νο.436-8, σελ.81-82.

υποχρεώσεων της. *Ανταλλαγή κρίσης*. Οι συμμετέχοντες στην αγορά μετατοπίζουν απότομα τα αιτήματά τους από τις εγγύριες νομισματικές καταθέσεις σε ξένες, εξαντλώνοντας τα συναλλαγματικά αποθέματα της κεντρικής τράπεζας στο πλαίσιο ενός συνδεδεμένου συστήματος συναλλαγματικών ισοτιμιών. *Τραπεζική κρίση*. Οι εμπορικές τράπεζες χάνουν απότομα την ικανότητα να κυλήσουν πάνω από όργανα της αγοράς (π.χ. πιστοποιητικά-από-κατάθεση) ή αναγκάζονται σε μια ξαφνική απόσυρση κεφαλαίων από τις καταθέσεις όψεως, καθιστώντας έτσι τις τράπεζες ρευστές και ενδεχομένως σε πτώχευση.¹⁰ Τι είναι κοινό μεταξύ σχεδόν όλων των κρίσεων είναι η συσσώρευση υπερβολικής μόχλευσης στο σύστημα και την αναπόφευκτη έκρηξη της χρηματοπιστωτικής φούσκας που προκύπτει από τέτοιες μοχλεύσεις. Οι μεγάλες κρίσεις διαδέχονται η μια την άλλη, αλλά ποτέ σε μια πανομοιότυπη μορφή, γιατί είναι χαρακτηριστικό του καπιταλισμού που εξελίσσεται σε ένα φαύλο κύκλο, ποτέ όμως περνώντας δυο φορές μέσα από την ίδια διάταξη. Κάθε οικονομική κρίση τείνει να είναι νέα και πρωτότυπη όσον αφορά το διαρθρωτικό υπόβαθρο και την αλληλεπίδραση των αιτιών του και τον μηχανισμό μετάδοσης. Υπάρχει μια μακροχρόνια, βαθιά ριζωμένη διαρθρωτική αλλαγή, στο έδαφος της οποίας η τρέχουσα κρίση αναπτύχθηκε και υπάρχουν βραχυπρόθεσμες αιτίες.

Η δομή της παγκόσμιας οικονομίας έχει αλλάξει ριζικά κατά τη διάρκεια του δευτέρου μισού του 20^{ου} αιώνα. Μεταξύ των τομεακών αλλαγών, που συνδέονται άμεσα με την κρίση, η πιο σημαντική αλλαγή ήταν << η εμφάνιση της χρηματοπιστωτικής αγοράς >>, η ταχεία αύξηση του χρηματοοικονομικού τομέα ή η επέκταση της χάρτινης οικονομίας. Αυτό είναι το μέρος του εθνικού ή του παγκόσμιου οικονομικού συστήματος, όπου δεν υπάρχει παραγωγή υλικού και κυριαρχείται από τις κινήσεις των χρημάτων, των μετοχών, των ομολόγων και άλλων χρηματοοικονομικών μέσων. Από το 1980 έχει αυξηθεί τρεις φορές πιο γρήγορα από την <<πραγματική οικονομία>>: βιομηχανία, γεωργία, σχετικές υπηρεσίες, μεταφορές, επικοινωνία, εμπόριο. Η ανάπτυξη της τόνωσε την άνευ προηγουμένου ανάπτυξη των παγκόσμιων χρηματοοικονομικών κέντρων. Κατά τη μεσαιωνική περίοδο οι <<πόλεις - κράτη>> αναδείχθηκαν ως τα κέντρα του εμπορίου. Κατά τον 20^ο αιώνα από τα σπουδαία κέντρα του παγκόσμιου εμπορίου χρήματος, που επικέντρωσαν αποθέματα και συναλλαγματικά εμπορεύματα, προέκυψαν ιδιωτικά χρηματοπιστωτικά ιδρύματα. Κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών του αιώνα, έγιναν οι παγκόσμιες συγκεντρώσεις της χάρτινης οικονομίας. Οι κύριοι παράγοντες σε αυτά τα κέντρα ήταν χρηματοπιστωτικοί όμιλοι ετερογενών δραστηριοτήτων, επενδύσεις και εμπορικές τράπεζες, ασφαλιστικές εταιρείες, ασφαλιστές, χρηματιστές, μεσιτικά σπίτια κ.α. Αυτά τα κέντρα, όπως το Λονδίνο, η Νέα Υόρκη, το Τόκιο, το Χον Κόνγκ, η Σαγκάη, η Σιγκαπούρη, η Φρανκφούρτη, το Παρίσι, το Άμστερνταμ, η Γενεύη, το Ντουμπάι, κλπ., δεν συνδέονται μόνο με την κινητικότητα του κεφαλαίου, αλλά μέσω της διασύνδεσης των χρηματιστηρίων που λειτουργούν 24 ώρες. Παίζουν ένα ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στην κερδοσκοπία, αλλά και στην ταχεία εξάπλωση του πανικού. Τα κέντρα αυτά έγιναν πολύ σημαντικά, επίσης, στις εθνικές οικονομίες. Το κέντρο του Λονδίνου είναι υπεύθυνο για το 15 τοις εκατό του ΑΕΠ στο Ηνωμένο Βασίλειο.

Όλες αυτές οι αλλαγές προώθησαν έναν ανεπανάληπτο βαθμό από χρηματοπιστωτικές καινοτομίες. Ειδικά στις προηγμένες οικονομίες, όπως οι Ηνωμένες Πολιτείες και το Ηνωμένο Βασίλειο, ο χρηματοπιστωτικός τομέας έχει αποτελέσει ένα μη βιώσιμο μερίδιο των εταιρικών κερδών και αύξηση των κερδών. Ενώ η οικονομία του χαρτιού και η πραγματική οικονομία είναι αλληλένδετα, τόσο σε εθνικό όσο και διεθνές πλαίσιο, η ζωντανία της πραγματικής οικονομίας – η οικονομία που οι περισσότεροι άνθρωποι εξαρτώνται για την επιβίωσή τους – έχει υπονομευθεί. Κατά τη διάρκεια μιας περιόδου ισχυρής οικονομικής

¹⁰ Οι χρηματοπιστωτικές κρίσεις έχουν περιγραφεί σε διάφορα βιβλία ως μια κατάσταση όπου η αλυσίδα κεφαλαίων του χρηματοπιστωτικού συστήματος διαλύεται. Εκ πρώτης όψεως, δεν υπάρχουν αρκετά χρήματα σε ένα οικονομικό σύστημα. Στην πραγματικότητα, ο λόγος είναι ότι η κυκλοφορία του νομίσματος δεν είναι καλό. Οι εταιρείες ή οι επιχειρηματίες δεν έχουν κεφάλαια ή έχουν έλλειψη και δεν μπορούν να πάρουν δάνεια από τις τράπεζες. Το χρήμα δεν μπορεί να ρέει ελεύθερα. Οι εταιρείες χρεοκοπούν ή μειώνουν το μέγεθος παραγωγής τους ή ακόμη επιβραδύνουν την επέκταση του εμπορίου τους. Η συρρίκνωση της παραγωγής και της μεταποιητικής βιομηχανίας μπορεί να φανεί άμεσα από λιγότερες παραγγελίες και από τη σημαντική μείωση του όγκου των προμηθειών των εισαγωγέων. Από την πλευρά των εμπόρων λιανικής πώλησης, πωλούν την απογραφή τους το συντομότερο δυνατό, πωλούν σε μειωμένες τιμές για να ανακτήσουν μετρητά και ελέγχουν την απογραφή ή ακόμη κρατούν μηδενική απογραφή. Καθώς η αναταραχή στις χρηματοπιστωτικές χτύπησε την κανονική κυκλοφορία του εμπορίου, έχει ως αποτέλεσμα τη μεγάλη διακύμανση των συναλλαγματικών ισοτιμιών και την υποτίμηση του νομίσματος. Ως αποτέλεσμα, το κόστος της προμήθειας θα είναι υψηλότερο. Το εμπόριο δέχτηκε πλήγμα σοβαρό τόσο από την αύξηση του κόστους αγοράς όσο και από τη μείωση της αγοραστικής δύναμης. Προς το παρόν, οι έμποροι χρειάζονται ανέξοδα αγαθά περισσότερο από ποτέ για να αντισταθμίσει την απώλεια που προκαλείται από το οικονομικό σοκ. Εάν ο όγκος των πωλήσεων της χαμηλής τιμής αγαθών φτάσει σε μια χώρα ή περιοχή, εμπορικές τριβές μεταξύ των εμπορικών χωρών θα έρθουν εμπρός, χωρίς εξαίρεση, κατά τη διάρκεια της χρηματοπιστωτικής κρίσης. Αν υπάρχουν πάρα πολλά εισαγόμενα αγαθά σε μια χώρα, αυτό θα οδηγήσει άμεσα στην αύξηση του προστατευτισμού στο εμπόριο και σε περισσότερα εμπόδια στο εμπόριο που παραβιάζουν την αρχή του ελεύθερου και δίκαιου εμπορίου.

ανάπτυξης, η αύξηση των ροών κεφαλαίων και οι συμμετέχοντες παρατεταμένων αγορών σταθερότητας ζήτησαν υψηλότερες αποδόσεις χωρίς επαρκή εκτίμηση των κινδύνων και δεν ασκούν τη δέουσα επιμέλεια. Η αστάθεια και η μεταβλητότητα της χάρτινης οικονομίας μπορεί να υποτιμήσει την οικονομική βάση της πραγματικής ζωής ή σε πιο μακρό-σενάρια μπορούν να οδηγήσουν στην κατάρρευση των εθνικών και περιφερειακών οικονομιών αρκετά γρήγορα.

Μια εξαιρετική βρετανίδα πολιτική-οικονομολογος η Susan Strange αποκάλεσε αυτή τη διαδικασία <<καπιταλισμός του καζίνο>> αναφερόμενη στις απόψεις του Keynes. Στο βιβλίο της, Καπιταλισμός του Καζίνο η Susan Strange παρομοίασε το Δυτικό χρηματοπιστωτικό σύστημα με ένα τεράστιο καζίνο. Όπως μέσα σε ένα καζίνο, <<ο κόσμος της υψηλής χρηματοδότησης σήμερα προσφέρει στους παίχτες μια επιλογή παιχνιδιών>>. Αντί για ρουλέτα, μπλακ-τζακ ή πόκερ υπάρχει μια συμφωνία να γίνει – η ξένη – συναλλαγματική αγορά και όλες οι παραλλαγές της: σε ομόλογα ή σε κρατικά χρεόγραφα ή μετοχές. Σε όλες αυτές τις αγορές μπορείτε να βάλετε στοιχήματα για το μέλλον με το να αντιμετωπίσετε προς τα εμπρός και με το να αγοράσετε ή να πουλήσετε επιλογές και όλα τα είδη των άλλων οικονομικών σκοτεινών εφευρέσεων. Μερικοί από τους παίχτες – κυρίως τράπεζες – παίζουν με πολύ μεγάλα στοιχήματα. Υπάρχουν επίσης πολλές αρκετά μικρές επιχειρήσεις. Υπάρχουν οι κορυφαίοι, επίσης, στην πώληση συμβούλων και μικροπωλητές των συστημάτων στην ασφάλεια. Και οι κρουπιέρηδες σε αυτό το παγκόσμιο χρηματοπιστωτικό καζίνο είναι οι μεγάλοι τραπεζίτες και χρηματιστές. Παίζουν σαν να ήταν <<για το σπίτι>>. Είναι αυτοί, σε βάθος χρόνου, οι ποιοί κάνουν την καλύτερη <<δυνατή διαβίωση>>. Προχωράει για να παρατηρήσει τη μεγάλη διαφορά μεταξύ των απλών ειδών του τζόγου και της κερδοσκοπίας στις χρηματοπιστωτικές αγορές είναι ότι κάποιος μπορεί να επιλέξει να μην παίξει τη ρουλέτα ή το πόκερ, ενώ ο καθένας επηρεάζεται από τον <<καπιταλισμό του καζίνο>>. Τι συμβαίνει στα πίσω γραφεία των τραπεζών και των κερδοσκοπικών αμοιβαίων κεφαλαίων <<θα έχει ξαφνικές, απρόβλεπτες και αναπόφευκτες συνέπειες για τη ζωή>>. ¹¹

Κάθε οικονομική κρίση μοιάζει με άλλες κρίσεις και στις περισσότερες περιπτώσεις περνά μέσα από παρόμοιες φάσεις αλλά η καθεμία από αυτές έχει τα δικά της ιδιαίτερα χαρακτηριστικά.

Οι ιδιαιτερότητες της σημερινής κρίσης δεν είναι μόνο ο προφανής χαρακτήρας της και η παγκόσμια εξάπλωση, αλλά και η σχετικά γρήγορη μεταφορά της στην πραγματική οικονομία. Οι συνέπειές της μπορεί επίσης να είναι πιο διαδεδομένες και οι χειρότερες μετά τη Μεγάλη Ύφεση. Έχει ξεκινήσει στις ΗΠΑ, όπου η οικονομική ανάπτυξη των προηγούμενων ετών ήταν στην πραγματικότητα μια χρηματοπιστωτικού χρέους βόμβα. Ο ρόλος του χρέους ή όπως λέγεται σήμερα στο λεξιλόγιο των χρηματοπιστωτικών οι <<αξιοποιήσεις>> υπήρξαν επίσης σημαντικές στην Ευρώπη. Η φούσκα στην αγορά κατοικίας των ΗΠΑ διογκώθηκε από τις παγκόσμιες ροές κεφαλαίων. Η ευρωπαϊκή χρηματοπιστωτική φούσκα περιελάμβανε μαζικό δανεισμό σε Ανατολική Ευρώπη και Λατινική Αμερική. Αυτές οι περιφερειακές φούσκες πολλαπλασιάστηκαν και συνδέθηκαν με ένα παγκόσμιο χρηματοπιστωτικό σύστημα που επέτρεψε τα κεφάλαια να ρέουν εύκολα σε όλο τον κόσμο. Έχει προβλεφθεί από πολλούς ειδικούς ότι αν ο χρηματοπιστωτικός τομέας της μεγαλύτερης οικονομίας στον κόσμο, της οποίας το νόμισμα και τα θεσμικά όργανα ήταν στο επίκεντρο του παγκόσμιου χρηματοπιστωτικού συστήματος, εισερχόταν σε μια βαθιά κρίση, που θα εξαπλωνόταν και θα γινόταν παγκόσμια. Η κρίση έχει εξαπλωθεί στην πραγματική οικονομία, μέσα από αλληλοεπισχύοντα κανάλια: η <<πιστωτική κρίση>>, δηλαδή ο περιορισμός της διαθεσιμότητας πιστώσεων για το κεφάλαιο κίνησης, το εμπόριο και οι επενδύσεις που έκαναν επίσης τις αποφάσεις δαπανών των καταναλωτών και των επενδυτών όλο και πιο επιφυλακτική, οδηγώντας σε μικρότερη παραγωγή και ανεργία. Έχει μειώσει το διεθνές εμπόριο, τις ροές των κεφαλαίων και των εμβασμάτων.

Η παγκόσμια οικονομία έχει εισέλθει σε ένα φαύλο κύκλο με πτωτικές συνδέσεις. Ο χρηματοπιστωτικός φορέας αποδυναμώθηκε περαιτέρω. Η εξασθένηση του χρηματοπιστωτικού τομέα εξασθένησε ακόμα περισσότερο την πραγματική οικονομία... Οι πολιτικοί άργησαν να μάθουν ότι είχαν να κάνουν με δυο σοβαρές κρίσεις σε παγκόσμια κλίμακα, στο χρηματοπιστωτικό σύστημα και στην πραγματική οικονομία. Καθώς η οικονομική κρίση έχει εξαπλωθεί από τις χρηματοπιστωτικές αγορές στις πραγματικές οικονομίες των χωρών σε όλο τον κόσμο, οι κυβερνήσεις έχουν δικαιολογημένα επικεντρωθεί σε βραχυπρόθεσμα μέτρα για τον περιορισμό της ζημιάς. Χειροτεχνίας πακέτα στήριξης και οικονομικές διαδηλώσεις για την αντιμετώπιση των άμεσων προβλημάτων έχουν για πολλούς λόγους αποτελέσει προτεραιότητα για αυτούς που χαράσσουν την πολιτική.

Η κοινωνικοποίηση των ζημιών μέσω του φορολογικού προϋπολογισμού σε εθνική και διεθνή κλίμακα έχει γίνει μια διαδεδομένη επιλογή για την αντιμετώπιση των κακών συσσωρευμένων χρεών και των πτωχεύσεων. Οι περισσότερες κυβερνήσεις, είτε αυτές είναι συντηρητικές είτε σοσιαλδημοκρατικές, είτε αμερικανικές είτε σκανδιναβικές, έπρεπε να καταφύγουν σε αυτή τη μέθοδο προκειμένου να αποφευχθεί μια

¹¹ Παράξενο, S. Casino Καπιταλισμός, Μάντσεστερ, Ηνωμένο Βασίλειο: Manchester University Press, 1986

κατάρρευση ολόκληρου του τραπεζικού και χρηματοπιστωτικού συστήματος και α αποφευχθεί μια σημαντική παγκόσμια αύξηση της ανεργίας.

Πέρα από τις άμεσες αιτίες και τις επιπτώσεις της κρίσης υπήρξαν μια σειρά από συγκεκριμένους παράγοντες που οδήγησαν στην πτώση. Το έδαφος στο οποίο αναπτύχθηκε η οικονομική κρίση έχει γίνει ένα διεθνές δίκτυο μεγάλων ανισορροπιών στα τρέχουσα ισοζύγια, αντικατοπτρίζοντας τις εθνικές ανισορροπίες μεταξύ αποταμίευσης και επενδύσεων στις μεγάλες χώρες, το οποίο ξεκίνησε να αναπτύσσεται ταχύτατα μετά το 2000.

Υπήρξε μια υπέρ-εμπιστοσύνη στη δύναμη του χρηματοπιστωτικού τομέα. Πρώτα από όλα, η υπερβολική μόχλευση συνέβη μια περίοδο όταν η σπουδαιότερη ομοφωνία είχε αναπτυχθεί μέσα από τη διαδικασία της Βασιλείας για την αναγκαιότητα και το ύψος των επαρκών κεφαλαίων που απαιτούνται γενικά σε τραπεζικά ιδρύματα. Επιπλέον, εξελιγμένες οικονομικές δυνατότητες διαχείρισης κινδύνου είχαν επίσης αναπτυχθεί στο πλαίσιο των μεγάλων χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου της ασυνήθιστα υψηλά γρήγορης ανάπτυξης τόσο σε μέγεθος όσο και σε πολυπλοκότητα του χρηματοπιστωτικού συστήματος. Με την οικονομική απελευθέρωση σε ορισμένες χώρες, ιδιαίτερα στις Ηνωμένες Πολιτείες και το Ηνωμένο Βασίλειο, τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα μεγάλωσαν επίσης σε πολυπλοκότητα. Οι χρηματοπιστωτικοί όμιλοι άρχισαν να εξαπλώνουν τις επιχειρήσεις τους σε όλες σχεδόν τις χρηματοπιστωτικές λειτουργίες σε ένα σύστημα: τράπεζες, ασφάλειες, διαχείριση περιουσιακών στοιχείων, διαπραγμάτευση λογαριασμού, επενδυτική τραπεζική, χρηματιστήριο και τα παρόμοια. Η σχετική σταθερότητα στις χρηματοπιστωτικές αγορές, αντανακλώντας το χαμηλό κόστος των κεφαλαίων και την ισχυρή οικονομική ανάπτυξη, οδήγησε σε σημαντική υποτίμηση του κινδύνου. Πιστοδοτικά πρότυπα είχαν αποδυναμωθεί και η μόχλευση είχε αυξηθεί. Η αύξηση της μόχλευσης βελτίωσε την έκθεση σε κίνδυνο ρευστότητας για τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα, καθώς εξαρτάται όλο και περισσότερο στις αγορές χονδρικής για τη χρηματοδότηση και τα κονδύλια αυτά έγιναν όλο και πιο βραχυπρόθεσμα. Η κατάσταση αυτή επιδεινώθηκε από την εξάπλωση των καινοτομιών και των επικίνδυνων συμφωνιών... Νέα, σύνθετα χρηματοπιστωτικά προϊόντα συσκότισαν κινδύνους και συνέβαλαν στη σοβαρή κακή εκτίμηση. Στην πρώτη δεκαετία του αιώνα τιτλοδοτημένη διαμεσολάβηση και συναφείς πιστωτικές παραγωγές αυξήθηκαν με πρωτοφανή ταχύτητα. Πιστωτικές φούσκες είχαν αναδειχθεί σε διάφορες περιοχές του κόσμου που άρχισαν να ανατινάσσονται ταχύτατα καθώς η χρηματοπιστωτική κρίση ξεδιπλώνεται. Η κατάρρευση της Lehman Brothers ήταν μια συνέπεια και μια πρόσθετη πηγή της κρίσης, δημιουργώντας πανικό και επιδεινώνοντας τη σοβαρή διάβρωση της εμπιστοσύνης στις χρηματοπιστωτικές αγορές. Δεν ήταν, όμως, η μόνη αρνητική αντίδραση μεταξύ χρηματοοικονομικών και πραγματικών οικονομικών δραστηριοτήτων, οι οποίες παράτειναν τη χρηματοπιστωτική κρίση στην πραγματική οικονομία. Έχει, βέβαια, περιορίσει τη ροή κεφαλαίων από το χρηματοπιστωτικό σύστημα στην πραγματική οικονομία, αλλά ένα περισσότερο ή λιγότερο ξεχωριστό σύνολο προβλημάτων που προέκυψαν στην πραγματική οικονομία: η ταχεία αύξηση του δυναμικού πλεονάσματος στις μεγάλες βιομηχανίες.

Η κρίση έχει παραχθεί ή επιδεινωθεί σοβαρά σε ευρεία κλίμακα αλλά σε διαφοροποιημένες περιπτώσεις σε όλη την υδρόγειο. Οι αρνητικές επιπτώσεις, οι οποίες έχουν αναφερθεί από πολλά κράτη ποικίλλουν ανά χώρα, περιφέρεια, επίπεδο ανάπτυξης και σοβαρότητα, περιλαμβάνουν τα εξής:

- Ταχεία αύξηση της ανεργίας, της φτώχειας και της πείνας
- Επιβράδυνση της ανάπτυξης, οικονομική συρρίκνωση
- Αρνητικές συνέπειες για το εμπορικό ισοζύγιο και το ισοζύγιο πληρωμών
- Εξάντληση των επιπέδων των άμεσων ξένων επενδύσεων
- Οι μεγάλες και ασταθείς κινήσεις στις συναλλαγματικές ισοτιμίες
- Καλλιέργεια ελλειμμάτων του προϋπολογισμού, μείωση των φορολογικών εσόδων και μείωση των δημοσιονομικών περιθωρίων
- Συρρίκνωση του διεθνούς εμπορίου
- Αυξημένη αστάθεια και πτωτικές τιμές για βασικά προϊόντα
- Μείωση των εμβασμάτων προς τις αναπτυσσόμενες χώρες
- Σημαντική μείωση των εσόδων από τον τουρισμό
- Μαζική αντιστροφή των εισροών ιδιωτικών κεφαλαίων
- Μειωμένη πρόσβαση σε πιστώσεις και χρηματοδότηση του εμπορίου
- Μειωμένη λαϊκή εμπιστοσύνη στα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα
- Μειωμένη ικανότητα να διατηρηθούν τα κοινωνικά δίκτυα ασφαλείας και η παροχή άλλων κοινωνικών υπηρεσιών, όπως η υγεία και η εκπαίδευση
- Αύξηση της βρεφικής θνησιμότητας
- Κατάρρευση της αγοράς στέγης

Υπάρχουν διάφορες εκτιμήσεις από διάφορους διεθνείς οργανισμούς και ακαδημαϊκούς εμπειρογνώμονες σχετικά με τις συνολικές απώλειες που αποδίδονται στην κρίση.¹² Παρά το γεγονός ότι το συνολικό κόστος της κρίσης, λόγω της μείωσης του ΑΕΠ και οι άμεσες ζημιές θα χρειαστούν χρόνια για να μαθευτούν, είναι ήδη σαφές ότι η παγκόσμια οικονομία έχει υποστεί τεράστιες ζημιές¹³. Υποχωρήσεις στα ίδια κεφάλαια και οι τιμές ακίνητων περιουσιών αφανίστηκαν 28,2 τρισεκατομμύρια \$ του παγκόσμιου πλούτου το 2008 και το πρώτο εξάμηνο του 2009. Μερικά από αυτά δεν έχουν ανακτηθεί. Το κόστος της <<διαχείρισης>> της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης, από το δεύτερο εξάμηνο του 2009 ήταν περίπου 11,9 τρισεκατομμύρια δολάρια. Το σύνολο αυτό περιλαμβάνει εισφορές κεφαλαίου διοχετευμένες στις τράπεζες προκειμένου να τις αποτρέψει από την κατάρρευση, το κόστος του να απολαμβάνουν τα λεγόμενα τοξικά περιουσιακά στοιχεία, εγγυήσεις πάνω από τα χρέη και ρευστή υποστήριξη από τις κεντρικές τράπεζες. Ανέρχεται περίπου στις 20 τοις εκατό των συνολικών ετήσιων εκροών του κόσμου. Το μεγαλύτερο μέρος των χρημάτων προέρχεται από τις ανεπτυγμένες χώρες με συνολικά 10,2 τρισεκατομμύρια \$, ενώ οι αναπτυσσόμενες χώρες συνεισέφεραν 1,7 τρισεκατομμύρια δολάρια, η πλειοψηφία των οποίων είναι για τη στήριξη της ρευστότητας των κεντρικών τραπεζών για τους οικονομικούς τομείς τους. Το συνδυασμένο έλλειμμα του προϋπολογισμού των χωρών που απαρτίζουν την G20 εκτιμάται ως 10,2 τοις εκατό του ΑΕΠ το 2009, το μεγαλύτερο μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Το μεγαλύτερο έλλειμμα θα το αντιμετωπίσουν οι ΗΠΑ με 13,5 τοις εκατό του ΑΕΠ. Διεθνείς ροές κεφαλαίων έχουν μειωθεί κατά περισσότερο από 80 τοις εκατό. Οι κυβερνήσεις έλαβαν τα κατάλληλα μέτρα για να σώσουν τις τράπεζες και μερικές από τις μεγάλες επιχειρήσεις, αλλά αγνόησε τους κινδύνους μακροπρόθεσμα και τα καθήκοντα. Ως αποτέλεσμα, οι φορολογούμενοι ενδέχεται να κληθούν να πληρώσουν δυο φορές, μια φορά για τις διασώσεις και στη συνέχεια για το χρέος και να αντιμετωπίσουν την περικοπή των δημόσιων και κοινωνικών υπηρεσιών.

Πέρα από το κόστος της κρίσης και των συνεπειών της υπάρχει ένα ιδιαίτερα σημαντικό πρόβλημα μακροπρόθεσμα, η παγκόσμια <<κρίση απασχόλησης>> με συνέπεια την μακροπρόθεσμη ανάπτυξη χωρίς θέσεις εργασίας. Οι εργασίες πάνω από 40 εκατομμυρίων ανθρώπων έχουν χαθεί. Οι περισσότεροι από αυτούς έγιναν άνεργοι, κάποιοι από αυτούς μπήκαν στην κατηγορία της προσωρινής απασχόλησης. Αυτή είναι ίσως η πιο επικίνδυνη κοινωνική συνέπεια της κρίσης, επιβαρύνοντας επίσης τη φτώχεια και τις ανισότητες.

Αυτές οι <<επίσημες>> δηλώσεις, ότι η κρίση έχει τελειώσει, μπορεί να είναι τεχνικά σωστές όσον αφορά την αύξηση του ΑΕΠ. Το κρίσιμο ερώτημα είναι: η κρίση θα επιφέρει μια οικονομική υποβάθμιση, περισσότερο ή λιγότερο μια στάσιμη περίοδο στην οικονομία, που χαρακτηρίζεται από αύξηση της ανεργίας, σημαντική και διαρκή ανεργία, αργή αύξηση στη ζήτηση των καταναλωτών; Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της ΔΟΕ, εξακολουθούν να υπάρχουν εκατομμύρια θέσεις εργασίας σε κίνδυνο και τα προ της κρίσης επίπεδα απασχόλησης δεν θα αποκατασταθούν πριν από το 2015¹⁴.

Οι προοπτικές της παγκοσμιοποίησης στον κόσμο μετά την κρίση

Δεν είναι σαφές αν σε ποιο βαθμό τα συμπεράσματα που προέκυψαν από την τρέχουσα κρίση θα αλλάξει τη λειτουργία του παγκόσμιου συστήματος ή την παγκόσμια οικονομία, ιδιαίτερα το χρηματοπιστωτικό σύστημα. Η απάντηση σε αυτά τα σημαντικά ζητήματα εξαρτάται πρώτα από όλα από τις πολιτικές αποφάσεις στα πιο σημαντικά κράτη και δεύτερον σχετικά με την αποτελεσματικότητα της πολυμερούς συνεργασίας, ιδίως την εναρμόνιση των εθνικών πολιτικών. Ένα σημαντικό θέμα που μπορεί να εμποδίζει τις διεθνείς προσπάθειες για εναρμόνιση είναι ο αγώνας για τη μεγαλύτερη διεθνή ανταγωνιστικότητα των εθνικών οικονομιών. Δεδομένου ότι το βάρος της παγκόσμιας οικονομίας έχει κινηθεί από τη Δύση στην Ανατολή, η Ασία έχει γίνει η μεγαλύτερη πηγή των περισσότερων βιομηχανιών. Ο αυξανόμενος ρόλος των

¹² ΔΝΤ και ΔΟΕ

¹³ Η χρηματοπιστωτική κρίση έχει προκαλέσει μια παρατεταμένη μείωση της παραγωγής στις προηγμένες οικονομίες, ακόμα και αν ανακάμψει η ανάπτυξη. Οι χρηματοπιστωτικές κρίσεις έχουν ιδιαίτερα άγριες συνέπειες για το ΑΕΠ, όπως η Μεγάλη Ύφεση της δεκαετίας του 1930 και η στασιμότητα της Ιαπωνίας στη δεκαετία του 1990 δείχνουν. Οι επενδύσεις πέφτουν σε ύφεση και μαζί το μέλλον της παραγωγής. Για 88 τραπεζικές κρίσεις σε προηγμένες αναδυόμενες και αναπτυσσόμενες χώρες, το ΔΝΤ εκτιμά ότι η κατά κεφαλήν παραγωγή μειώθηκε περίπου κατά 10 τοις εκατό σε σχέση με την προς της κρίσης τάση, κατά μέσο όρο. Και η απώλεια δεν είχε ακόμη αποκατασταθεί επτά χρόνια μετά το μέσο όρο της κρίσης. Σε πολύ λίγες περιπτώσεις δεν επιταχύνει επαρκώς μετά από μια οικονομική κρίση για να επιστρέψει γρήγορα το ΑΕΠ στην προ της κρίσης τάση της. (2009 World Economic Outlook του ΔΝΤ προσφέρει λεπτομερείς εξηγήσεις για τις αιτίες).

¹⁴ Η Παγκόσμια Έκθεση της εργασίας, 2009: Η Παγκόσμια Κρίση Εργασίας και Πέρα, σελ.12-28. Της ΔΟΕ στη Γενεύη, 2009.

νέων διακρατικών φορέων από την Ανατολή και το Νότο έχει αλλάξει το χαρακτήρα της παγκόσμιας αλυσίδας αξίας και τον παγκόσμιο ανταγωνισμό. Το άλλο πρόβλημα είναι η δυσκολία να ρυθμίσουν τις μεταξύ τους εμπορικές ροές, τις κινήσεις κεφαλαίων, ενεργητικές και παθητικές ΑΞΕ (Άμεσες Ξένες Επενδύσεις), οι ροές τεχνολογίας και της διεθνούς μετανάστευσης. Οι κανονισμοί σε έναν τομέα μπορούν να επηρεάσουν αρνητικά τη λειτουργία του συστήματος στο σύνολό του. Η παγκόσμια κρίση του 21^{ου} αιώνα, επίσης, αποδείκνυε ότι οι εθνικές πολιτικές θα μπορούσαν συχνά να εξουδετερωθούν από παγκόσμιες διαδικασίες και συναλλαγές μέσω των οποίων οι κυβερνήσεις έχουν μικρό ή καθόλου έλεγχο.

Πολλοί αναλυτές περίμεναν ότι η κρίση θα υπονομεύσει τη διαδικασία της παγκοσμιοποίησης και ως μετά το 1933, ο προστατευτισμός θα γίνει και πάλι μια κυρίαρχη τάση. Η κρίση μέχρι στιγμής δεν <<εκτροχίασε>> την παγκοσμιοποίηση. Ορισμένα μέτρα προστατευτισμού έχουν εισαχθεί σε συγκεκριμένες χώρες. Σύμφωνα με τον ΠΟΕ, έχει επηρεάσει περίπου ένα τοις εκατό του παγκόσμιου εμπορίου. Οι εθνικές πολιτικές κατάλαβαν πως μεταξύ των εναλλακτικών για τη διαδικασία της παγκοσμιοποίησης, η οικονομική αποσύνθεση, ο νέο-εθνικισμός, ο ανταγωνιστικός τοπικισμός και οι νέες διαμάχες εκπροσωπούν μεγάλους κινδύνους για όλες τις χώρες, αλλά ιδιαίτερα για τα μικρά και ευάλωτα κράτη. Μεταξύ των φορέων, ενδιαφερόμενοι κυρίως για τη διατήρηση μιας σχετικά φιλελεύθερης παγκόσμιας οικονομίας οι υπερεθνικές εταιρείες έχουν παίξει σημαντικό ρόλο. Τα βασικά τους συμφέροντα είναι στενά συνδεδεμένα με ένα ανοικτό, φιλελεύθερο, παγκόσμιο οικονομικό σύστημα. Γενική ελευθέρωση του εμπορίου και των χρηματοοικονομικών ροών, η οικονομική παγκοσμιοποίηση σε συνδυασμό με την παγκόσμια διασύνδεση, μέσω των τηλεπικοινωνιών και τη ροή πληροφοριών, είναι απαραίτητη για την επιχείρησή τους. Η κρίση ήταν μια μεγάλη πρόκληση και για αυτούς μεταξύ αυτών των παγκοσμίως ολοκληρωμένων εταιρειών οι διεθνείς χρηματοπιστωτικοί όμιλοι πρώτη φορά δοκιμάστηκαν στην κρίση. Πολλά από αυτά τα διακρατικά χρηματοπιστωτικά ιδρύματα ήταν ξαφνικά σε δύσκολη θέση και έπρεπε να ξεκινήσει η αναζήτηση για την υποστήριξη της κυβέρνησης. Σε ορισμένες περιπτώσεις, οι κυβερνήσεις ανταποκρίθηκαν συνεργατικά – οι επιμέρους κυβερνήσεις έπρεπε να στηρίξουν και διεθνείς οργανισμούς στο τραπεζικό και ασφαλιστικό. Οι δημόσιοι πόροι έγιναν επίσης απαραίτητοι για πολλές διεθνείς εταιρείες στην κατασκευή αυτοκινήτων και σε ορισμένες άλλες βιομηχανίες. Η σημασία των διεθνικών εταιρειών ως παγκόσμιοι παράγοντες θα παραμείνουν ή ακόμα και θα αυξηθούν στον μετά την παγκόσμια κρίση κόσμο λόγω των ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων τους, βασισμένα στις οικονομικές, τεχνολογικές, οργανωτικές και διοικητικές ικανότητες. Η κρίση, όμως, επιτάχυνε τις αλλαγές στο <<κλαμπ>>. Οι πολυεθνικές από την Κίνα, την Ινδία, τη Ρωσία και τη Βραζιλία χρησιμοποίησαν τις ευκαιρίες για την αύξηση της παγκόσμιας επιχείρησής τους.

Η βελτιωμένη αποτελεσματικότητα της πολυμερούς συνεργασίας είναι ίσως η πιο σημαντική προϋπόθεση για τη βιωσιμότητα της παγκοσμιοποίησης στον κόσμο μετά την κρίση. Καθώς ο κόσμος έχει προχωρήσει σε μια πιο αβέβαιη φάση της παγκόσμιας αλληλεξάρτησης με τους κινδύνους αμοιβαίας ευπάθειας, η παγκόσμια κρίση έχει μια σημαντική πρόκληση για όλα τα θεσμικά όργανα της πολυμερούς συνεργασίας. Υπάρχουν τέσσερα πολύ σημαντικά θέματα, τα οποία θα πρέπει να αντιμετωπιστούν σε εθνικό πλαίσιο, αλλά και στο σύστημα της πολυμερούς συνεργασίας:

- Η κατάλληλη διαχείριση των παγκόσμιων κοινωνικών και πολιτικών προκλήσεων, προκειμένου να αποφύγει τις διεθνείς συγκρούσεις,
- Τη διατήρηση αυτών των καναλιών (εμπορίου, τις ροές κεφαλαίου, ροή πληροφοριών, τις τουριστικές μεταφορές, κλπ.) που συνδέουν τις εθνικές οικονομίες, την κατανάλωση, τις επενδύσεις, τις καινοτομίες και άλλες πηγές ανάπτυξης,
- Η σταθεροποίηση και η κατάλληλη ρύθμιση του χρηματοπιστωτικού τομέα, συμπεριλαμβανομένων των εθνικών και παγκόσμιων επιπτώσεων,
- Η συγκράτηση της φτώχειας και η προώθηση της απασχόλησης σε ένα παγκόσμιο ανταγωνιστικό περιβάλλον.

Η ύπαρξη και η αυξανόμενη σημασία των παγκόσμιων προβλημάτων είναι ένας άλλος παράγοντας των αναγκών για την παγκόσμια συνεργασία και συλλογική δράση. Η βιωσιμότητα του συστήματος εξαρτάται όλο και περισσότερο από τις δυνατότητες των χωρών να διατηρήσουν τον κόσμο μαζί με τη βοήθεια κάποιας μορφής και δομής παγκόσμιας διακυβέρνησης. Η παγκόσμια οικονομική κρίση επιτάχυνε τη μετατροπή της αναδιανομής της παγκόσμιας οικονομικής και πολιτικής εξουσίας. Σε αυτό το στάδιο, όμως, δε μπορεί κανείς να φτάσει σε σαφή συμπεράσματα σχετικά με τις μακροπρόθεσμες συνέπειές της. Η διατήρηση και η ενίσχυση της παγκόσμιας συνολικής ασφάλειας θα παραμείνει βέβαια θεμελιώδους σημασίας στο μέλλον της πολυμερούς συνεργασίας. Η κρίση απέδειξε ότι η παγκόσμια οικονομική ασφάλεια θα πρέπει να είναι ένα σημαντικό συστατικό του.

Ο αναδιρθρωτικός, επεκτατικός και κεντρικός ρόλος της G-20 στην παγκόσμια διαδικασία διακυβέρνησης υπήρξε ίσως η πιο σημαντική <<καινοτομία>> στο θεσμικό πλαίσιο της πολυμερούς συνεργασίας στον 21^ο αιώνα, ως συνέπεια της κρίσης. *Είναι ένα σημαντικό, αλλά αναπάντητο ερώτημα, ότι*

αυτή η θεσμική καινοτομία συνεπάγεται τι ξεκίνημα μιας νέας εποχής στην παγκόσμια διακυβέρνηση ή όχι; Οι σημαντικότερες πρωτοβουλίες της G-20 περιελάμβαναν το νέο ρόλο και τις αυξημένες δυνατότητες χρηματοδότησης από το ΔΝΤ και το συντονισμό ορισμένων εθνικών μέτρων διαχείρισης κρίσεων. Έχει καταστεί σαφές, ωστόσο, ότι οι μεγάλοι κρατικοί φορείς δεν έχουν ολοκληρωμένο όραμα, ισχυρή δέσμευση και οικονομικά μέσα για να αναλάβουν την πρωτοβουλία και να φέρουν την ευθύνη για την εφαρμογή αυτών των αλλαγών, που θα μπορούσαν να διαχειριστούν και να μειώσουν τις κύριες πηγές αυτών των παγκόσμιων κινδύνων, οι οποίοι είναι επίσης υπεύθυνοι για την κρίση. Υπάρχουν δυο πολύ σημαντικοί τομείς που απαιτούν επείγουσες δράσεις. Ένας από αυτούς είναι η ανάπτυξη ενός αποτελεσματικού, ανθεκτικού παγκόσμιου ρυθμιστικού συστήματος στο χρηματοπιστωτικό τομέα.

Ο άλλος τομέας είναι η διαχείριση της παγκόσμιας κρίσης στην απασχόληση που αποτελεί βασική πηγή των κοινωνικών προβλημάτων και της φτώχειας. Η οικονομική ανάπτυξη σε πολλές χώρες κατά τη διάρκεια των δεκαετιών, πριν από την χρηματοπιστωτική και οικονομική κρίση, δεν παρήγαγε ευκαιρίες απασχόλησης που αντιστοιχεί στην ταχεία αύξηση των ανθρώπων, που είναι σε ηλικία να εργαστούν, σε παγκόσμια κλίμακα. Η κρίση επιδείνωσε την κατάσταση αυτή. Εκτιμάται ότι το 2008, περίπου 633 εκατομμύρια εργαζόμενοι (21,2 τοις εκατό των εργαζομένων στον κόσμο), ζούσαν με τις οικογένειές τους με λιγότερο από ένα 1,25 \$ ανά άτομο ανά ημέρα. Ως αποτέλεσμα και οικονομικής και χρηματοπιστωτικής κρίσης, εκτιμάται ότι το 2009 ο αριθμός αυτός αυξήθηκε έως και κατά 215 εκατομμύρια ευρώ, συμπεριλαμβανομένων 100 εκατομμυρίων ευρώ σε Νότια Ασία και 28 εκατομμύρια στην υποσαχάρια Αφρική. Αυτό σημαίνει ότι μέχρι και συν 7 τοις εκατό των εργαζομένων. Πάνω από 300 εκατομμύρια νέες θέσεις εργασίας θα πρέπει να δημιουργηθούν μέσα στα επόμενα πέντε χρόνια για να επιστρέψει στα προ της κρίσης επίπεδα της ανεργίας¹⁵.

Εν κατακλείδι: η παγκόσμια ανάκαμψη είναι ακόμα σε πρώιμο στάδιο. Συμβαίνει αργά και πιθανώς θα παραμείνει άνιση. Η παγκόσμια οικονομία έχει αυξηθεί αλλά η ανεργία και η πλεονάζουσα παραγωγική ικανότητα παραμένουν σε υψηλά επίπεδα και η αύξηση της ζήτησης μπορεί να παραμείνει υποτονική για πολλά χρόνια στις ανεπτυγμένες χώρες. Οι αναδυόμενες αγορές εξακολουθούν να τραβούν την παγκόσμια ζήτηση, το πρόβλημα του χρέους είναι επίσης μια πηγή των παγκόσμιων απειλών. Πολλές χώρες έχουν ριχτεί σε ένα βαθύ αίσθημα ανασφάλειας. Μιζέρια και αυξημένη δυσκολία για πολλούς ανθρώπους παντού. Στις αρχές της δεύτερης δεκαετίας του 21^{ου} αιώνα, η μακροπρόθεσμη πτώση λόγω κρίσης δεν είναι ακόμα σαφής.

Ο κόσμος μπορεί να χάσει ακόμα τις δυνατότητες για τη ριζική βελτίωση του πολυμερούς συστήματος, λόγω της αδράνειας του συστήματος, συμπεριλαμβανομένου του ρόλου των διαφορετικών συμφερόντων των βασικών και με επιρροή <<παραγόντων>> του συστήματος. Η παγκόσμια κρίση έκανε την επιλογή μιας νέας διαδρομής στην πολυμερή συνεργασία πολύ πιο επείγουσα. Μας αποκάλυψε τους νέους παράγοντες κινδύνου, οι κίνδυνοι της μακροχρόνιας παγκόσμιας στασιμότητας, με αποτέλεσμα τον προστατευτισμό, πολέμους εμπορίου. Παράλληλα, έχει δημιουργήσει μια νέα πνευματική συναίνεση για τις συλλογικές δράσεις. Η μετατροπή αυτής της συναίνεσης σε πρακτικά μέτρα δεν εξαρτάται μόνο από τη συλλογική σοφία, την ικανότητα και τις δεσμεύσεις των χωρών. Οι νέες, πιο αποτελεσματικές μέθοδοι που απαιτούνται για την καλύτερη εναρμόνιση των συμπεριφορών των κυριότερων παραγόντων. Ο ρόλος και οι αρμοδιότητες των κοινωνικών επιστημόνων και ιδιαίτερα των οικονομολόγων είναι πολύ σημαντικό σε αυτό το στάδιο για την προώθηση όχι μόνο της καλύτερης κατανόησης, αλλά επίσης της διαχείρισης των πολύπλοκων οικονομικών, πολιτικών και κοινωνικών προβλημάτων του κόσμου μετά την κρίση με τις δημοκρατικές, προσανατολισμένες στη δράση λύσεις.

Μετάφραση: Μαρία Κουτουλάκου

*

Βιβλιογραφία

Aizenman, J. 2009a. Financial crisis and the paradox of under- and over-regulation, *NBER Working Paper* No. 15018.

—. 2009b. On the paradox of prudential regulations in the globalized economy: International reserves and the crisis: a reassessment, *NBER Working Paper* No. 14779.

Amess, K.; Wright, M. 2007a. “Barbarians at the gate? leveraged buyouts, private equity and jobs”, in *International Journal of the Economics of Business*.— 2007b.

Anonymous. 2009. Report of the commission of experts of the President of the UN General Assembly on reforms of the international monetary and financial system, Preparation for the UN Conference on the World Financial and Economic Crisis and its Impact on Development.

¹⁵ Από την Έκθεση του Γενικού Γραμματέα των Η.Ε για την Παγκόσμια Σύνοδο Κορυφής το Σεπτέμβριο του 2010.

- Barbera, R. 2009. *The cost of capitalism: Understanding market mayhem and stabilizing our economic future*. McGraw Hill Professional, New York, USA.
- Bernanke, B. 2009. “The crisis and the policy response”, speech, London School of Economics.
- Blanchard, O. 2009. “Cracks in the system”, in *Finance & Development*, Vol. 45, No. 4, International Monetary Fund.
- Buiter, W. 2008a. Central banks and financial crises, paper presented at the Federal Reserve Bank of Kansas City Symposium on Maintaining Stability in a Changing Financial System.
- Cuomo, A.M. 2008. “No rhyme or reason: The ‘heads I win, tails you lose’ bank bonus culture” (New York State Attorney General’s Office).
- Diamond, D.W.; Rajan, R. 2009. The credit crisis: Conjectures about causes and remedies, *NBER Working Paper* No. 14739.
- Eichengreen, B. et al. 2009. How the subprime crisis went global: Evidence from bank credit default swap spreads, *NBER Working Paper* No. 14904.
- Gozzi, J.C.; Levine, R.; Schmukler, S.L. 2009. Patterns of international capital raisings, *NBER Working Paper* No. 14961.
- Kashyap, A.K.; Rajan, R.G.; Stein, J.C. 2008. Rethinking capital regulation, Federal Reserve Bank of Kansas City Symposium on Maintaining Stability in a Changing Financial System.
- Krugman, P. 2009. “How did economists get it so wrong?”, in *The New York Times*.
- Krugman, P. 2009. “The return of depression economics and the crisis of 2008” (New York, W.W. Norton).
- MTA Világazdasági Kutatóintézet, 2010: A globális válság: hatások, gazdaságpolitikai válaszok és kilátások. (Institute for World Economics of HAS: The Global Crisis, effects, responses in economic policies and perspectives. Budapest)
- Palley, T. 2009. Financialization: What it is and why it matters, IMK Working Paper.
- Philippon, T. 2007. Why has the U.S. financial sector grown so much? The role of corporate finance, *NBER Working Paper* No. 13405, revised Jan. 2008.
- Rodrik, D. 2009. Now’s the time to sing the praises of financial innovation, available: http://rodrik.typepad.com/dani_rodriks_weblog/
- Simai, M. 2001 *The Age of Global Transformations: The Human Dimensions*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Stiglitz, J. 2009. Testimony before the congressional oversight panel: Regulatory reform hearing, available at: cop.senate.gov/documents/testimony-011409-stiglitz.pdf [8 Nov. 2009].
- Taylor, J.B. 2009. The financial crisis and the policy responses: an empirical analysis of what went wrong, *NBER Working Paper* No. 14631.
- Turner, L.A. 2009. The financial crisis and the future of financial regulation, transcript of the Economist’s Inaugural City Lecture, delivered 21 Jan. 2009.
- Turner, P. 2008. Financial globalisation and emerging market capital flows (Basel, Switzerland, Bank for International Settlements).
- World Bank, 2008, Lessons from World Bank Research on financial crises. *Policy Research Working Paper* No. 4779 (Washington DC)
- World Investment Report, 2010 UNCTAD Geneva.
- World of work report, 2009. The global jobs crisis ILO, Geneva
- Xinhua News.2009.”20 million jobless migrant workers return home” Available at <http://news.xinhuanet.com/English/2009-02/02/>

*

dke@southeast-europe.org
www.southeast-europe.org

© DKE 2010.

Σημείωση: Αξιότιμοι ερευνητές! Εάν κάνετε αναφορά σε αυτό το άρθρο ή χρησιμοποιήσετε κάποιο απόσπασμα παρακαλώ στείλτε μας e-mail στη διεύθυνση dke@southeast-europe.org για να μας ενημερώσετε.

Παρακαλώ αναφερθείτε στο άρθρο ως εξής:

Mihaly Simai: Το φόντο, τα χαρακτηριστικά και οι συνέπειες της τρέχουσας παγκόσμιας κρίσης και η μετάβαση στον κόσμο μετά την κρίση. (Μετάφρασε η Μαρία Κουτουλάκου), *Délkelet-Európa – South-East Europe International Relations Quarterly*, (Φθινόπωρο 2010) σελ. 1-11. Ευχαριστώ για την ευγενική σας συνεργασία. *Ο Αρχισυντάκτης*